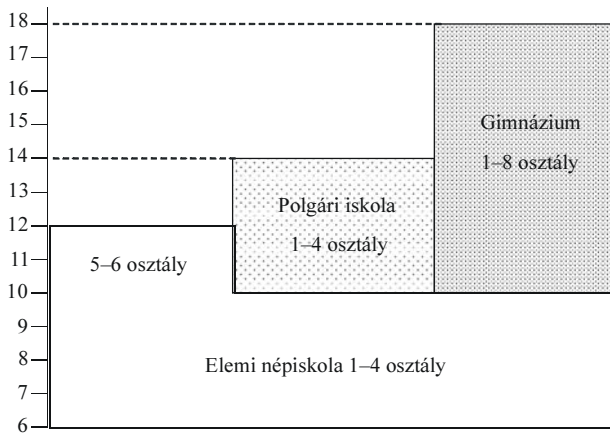

Zátonyi Sándor*Sopron*

Hatvan éves az általános iskola

Hatvan évvel ezelőtt, 1945 augusztusában jelent meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete az általános iskola megszervezéséről. Tanulóságnak tartjuk az előzmények áttekintését és a különböző óratervek adatainak összehasonlítását, elemzését.

A második világháborút megelőző években hatosztályos volt az iskolarendszer alsó fokozatán elhelyezkedő elemi népiskola. A tanulók a 4. osztály elvégzése után vagy az elemi népiskola 5–6., vagy a polgári iskola 1–4., vagy a gimnázium 1–8. osztályában folytathatták tanulmányaikat. (1. ábra)

1. ábra

A három iskolatípus egymástól nagyon eltérő tartalmú és szintű képzést nyújtott. Nagy volt a különbség a képzési feladatokban, a tantárgyak rendszerében, a tananyag tartalmában és az egyes tantárgyak tanítására fordított óraszámok terén is. (*Magyar Pedagógiai Lexikon*, 1933) Jól érzékelhetők a különbségek akkor, ha összehasonlítjuk a három iskolatípus óratervét.

Az elemi népiskolák

A tankötelezettséget az Eötvös-féle népiscolatörvény mondta ki 1868-ban. A törvény végrehajtásának azonban még évtizedekkel később sem voltak meg sok helyütt a feltételei. *Klebersberg Kuno*, aki 1922 és 1931 között volt kultuszminiszter, 1925-ben a következőket írta: „Magyarország 8 millió lakosa közül kereken 1 millió a 6 éven felüli korban levő analfabéta. Mit jelent ez? Azt, hogy több mint 50 évvel ezelőtt törvénybe iktatott általános tankötelezettség a való életben csak hiányosan érvényesült...” (*Klebersberg*, 1990a)

Az első központilag szervezett és államilag támogatott népiskolai építési program 1925-ben indult. Elsősorban a tanyavilágban, három év alatt, 1928. március 1-ig 2315 tanterem és 1130 tanítói lakás épült meg. (*Glatz*, 1990)

A harmincas évek elején új tantervet és óratervet vezettek be az elemi népiskolák számára. Az óraterv szerint az *I. táblázat*ban felsorolt tantárgyakat oktatták az egyes osztályokban. (*Tanterv...*, 1932)

1. táblázat

<i>Osztály</i>	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>III.</i>	<i>IV.</i>	<i>V.</i>	<i>VI.</i>
Hít- és erkölcsstan	2	2	2	2	2	2
Magyar nyelv	10	10	10	9	7	7
Számolás és mérés	5	5	5	5	4	4
Földrajz	–	–	–	2	2	2
Történelem	–	–	–	–	3	2
Természeti és gazdasági ismeretek	–	–	2	2	3	4
Rajz	–	1	1	1	2	2
Ének	1	1	1	2	2	2
Kézimunka	–	1	1	1	2	2
Testnevelés	3	3	3	3	3	3
Összesen	21	23	25	27	30	30

Az elemi népiskolákban folyó oktatás hatékonyságát nagy mértékben csökkentette, hogy az iskolák többsége osztatlan, illetve részben osztott volt. Az osztatlan iskolában egy tanító tanította egyidejűleg a hat osztály tanulóit. Miközben az egyik osztály tanulóival közvetlenül foglalkozott, a többi osztály önálló munkát („csendes foglalkozást”) végzett. A részben osztott iskolákban 2–5 tanító volt és két vagy több osztályt tanított egy-egy tanító. Az elemi népiskolák osztottság szerinti megoszlását az 1936/37. tanévben a *2. táblázat* mutatja.

2. táblázat

<i>Az iskola</i>	<i>osztatlan</i>	<i>részben osztott</i>	<i>osztott</i>	<i>összesen</i>
Az iskolák száma	3109,00	3149,00	628,00	6886,00
Az iskolák aránya	45,15 %	45,73 %	9,12 %	100,00 %

Az alapfokú oktatás helyzetét, hatékonyságát jórészt az osztatlan és a részben osztott iskolákban folyó munka határozta meg.

Az osztatlan iskolákban tartott közvetlen órák számáról a *3. táblázat* ad tájékoztatást.

3. táblázat

	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>III.</i>	<i>IV.</i>	<i>V.</i>	<i>VI.</i>
Hit-és erkölcsstan	1		1			
Magyar nyelv	3	3	3	3	2	
Számolás és mérés	1½	1	1½	1	1	
Földrajz	—	—	—	1	1	
Történelem	—	—	—	—	1	
Természeti és gazdasági ismeretek	—	—	—	½	1	
Rajz	—	½				
Ének	½		½			
Kézimunka	—	½				
Testnevelés	1½					
Összesen	7½	8	9	9½	10	10
	30					

A kétféle óratervben szereplő óraszámok önmagukban is érzékeltesen mutatják, hogy milyen hátrányos helyzetben voltak a tanulók az osztatlan iskolákban az osztott iskolákhoz viszonyítva. A tanító számára pedig hihetetlenül sok munkát jelentett a tanítás az összevont tanulócsoporthoz. (*Kovátsné*, 1989)

Ha összevetjük az 1930-as évek magyar elemi népiskoláinak állapotát az európai országok s ezen belül a környező államok oktatásának helyzetével, akkor jelentős lemaradás mutatkozik, a húszas évek nagyméretű iskolafejlesztése ellenére is. Hétfosztályos volt a kötelező népoktatás Svédországban 1842 óta, Franciaországban 1882 óta, Hollandiában 1920 óta, Romániában 1924 óta. Nyolcosztályos volt a kötelező alapiskola a gyerekek számára Németországban már 1919-től, Csehszlovákiában 1922-től, Ausztriában 1927-től, Jugoszláviában 1929-től. (MPL, 1933)

Ezt felismerve, Klebersberg Kuno már 1926-ban felvetette a nyolcosztályú népiskola megvalósításának gondolatát, többek között éppen a fenti példákra hivatkozva. Számos érvet sorakoztatott fel a tudományok fejlődése, a termelés korszerűsödése, valamint a gyermekek értelmi fejlődése és a pedagógia szemszögéből nézve is. (Klebersberg, 1990b)

A nyolcosztályos népiskolát az 1930-as évektől kísérletképpen több helyen bevezették, kötelezővé tételére pedig 1940-ben hoztak törvényt, meghagyva a négy osztályt elvégzett tanulók számára a polgári iskolába vagy a gimnáziumba való átlépés lehetőségét. E törvény alapján 1941-ben jelent meg a tanterv, melynek óratervét (az osztott, városi iskolát alapul véve) a 4. táblázat tartalmazza. Néhány kísérleti iskola kivételével azonban az elemi népiskolák többségében továbbra is az 1932-es tanterv alapján folyt az oktatás, főként a második világháború miatt.

4. táblázat

<i>A tantárgy neve</i>	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>III.</i>	<i>IV.</i>	<i>V.</i>	<i>VI.</i>	<i>VII.</i>	<i>VIII.</i>
Hit-és erkölcsstan	2	2	2	2	2	2	2	2
Magyar nyelv	10	10	12	11	7	7	7	7
Számolás és mérés	5	5	5	5	5	5	4	4
Földrajz	–	–	–	2	2	2	2	2
A magyar nemzet története	–	–	–	–	2	2	2	2
Állampolgári jogok és kötelességek	–	–	–	–	–	–	1	1
Természeti, gazdasági és egészségi ism.	–	–	–	–	3	3	4	4
Rajz és kézimunka	–	2	2	2	4	4	4	4
Ének	1	1	2	2	2	2	2	2
Testnevelés	3	3	3	3	3	3	2	2
Összesen	21	23	26	27	30	30	30	30

A gimnáziumok

Az 1945 előtti közoktatás másik pólusát a gimnázium alkotta. Külön szervezeti keretek között működtek a fiú- és leánygimnáziumok. A fiúgimnáziumokban az 5. táblázatban közölt, 1938-ban kiadott óratervnek megfelelően folyt az oktatás. (Tanterv, 1938)

A leánygimnáziumokban csak a III. osztályban kezdődött a latin nyelv oktatása; egy órával kevesebb volt mindegyik osztályban a testnevelés, viszont heti 2–2 órában kézimunkát is oktattak a lányok számára az I–IV. osztályban.

A polgári iskola

A polgári fiúiskolák számára 1943-ban kiadott óratervet a 6. táblázat tartalmazza. (VKM rendelet, 1943)

A háromféle iskolatípus annyira különbözött egymástól a képzési feladatokban, a tantárgyak rendszerében, a tananyag tartalmában, az egyes tantárgyak oktatására fordított óraszámok tekintetében, hogy nem lehetett törésmentesen, minden irányban biztosítani az átlépést az egyik típusú iskolából a másikba.

Jelentős eltérés volt a háromféle iskolatípus között a továbbtanulás lehetőségét tekintve is. Az egyetemi, főiskolai és a felsőfokú szakiskolai felvételhez a gimnázium elvégzése (érettségi) volt a feltétel. A polgári iskola elvégzése után a középfokú szakiskolákban: az ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági szakiskolában és a középfokú tanítóképzőben (a negyvenes évek elejétől a líceumban) lehetett továbbtanulni.

5. táblázat

	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>III.</i>	<i>IV.</i>	<i>V.</i>	<i>VI.</i>	<i>VII.</i>	<i>VIII.</i>
Hit-és erkölcsstan	2	2	2	2	2	2	2	2
Magyar nyelv és irodalom	5	5	4	3	3	3	3	3
Történelem	–	–	3	3	3	3	2	3
Gazdasági és társadalmi ismeretek	–	–	–	–	–	2	–	–
Föld- és néprajz	3	4	2	–	–	–	2	–
Latin nyelv	5	5	4	4	4	4	4	4
Német nyelv	–	–	4	4	3	3	3	3
Görög, francia, angol vagy olasz nyelv	–	–	–	–	4	4	4	3
Bölcsészlet	–	–	–	–	–	–	–	2
Természettudomány	2	2	–	3	5	–	–	–
Vegytan	–	–	–	–	–	3	–	–
Természetrajz	–	–	2	–	–	–	4	4
Mennyviszonyok és mértan	4	5	3	3	3	3	3	3
Rajz és műalkotások ismertetése	2	2	2	2	–	–	1	1
Testnevelés	4	4	4	4	4	4	4	3
Egészségtan	–	–	–	1	–	–	–	1
Szépírók	1	–	–	–	–	–	–	–
Gyorsírók	–	–	–	2	–	–	–	–
Ének	2	2	1	–	–	–	–	–
Osztályfőnöki óra	1	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	31	31	31	31	31	31	32	32

6. táblázat

<i>A tantárgy neve</i>	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>III.</i>	<i>IV.</i>
Hittan	2	2	2	2
Magyar	5	4	4	3
Német	3	3	3	3
Történelem	–	2	3	3
Földrajz	3	2	3	2
Állat- és növénytan	3	3	–	–
Vegytan	–	–	–	3
Természetrajz	–	–	3	–
Egészségtan	–	–	–	2
Számítás, mértan, könyvvitel	4	4	4	3
Rajz	3	3	3	2
Kézimunka	2	2	1	1
Ének	1	1	1	1
Testgyakorlás	3	3	2	2
Közgazdasági és jogi ismeretek	–	–	–	1
Mezőgazdasági és ipari ismeretek	1	1	1	2
Összesen	30	30	30	30

Az elemi népiskola elvégzése után az iparos és kereskedő tanonciskolában kaptak minimális továbbképzést a fiatalok. A tanonciskolában azonban csak heti 9 órában folyt az oktatás 3–5 éven át. Ezzel párhuzamosan a tanoncok gyakorlati képzése a kisiparosok mellett, azok műhelyében történt.

A polgári iskolában és a gimnáziumban szaktanárok tanították a tantárgyakat, az elemi népiskola felsőbb osztályaiban viszont osztálytanító rendszerben folyt az oktatás; vagyis egy tanító tanított minden tantárgyat.

Tanulságos összehasonlítani a különböző iskolatípusokban az egy pedagógusra jutó tanulók létszámát. Az 1937/38. tanév adatait a 7. táblázat mutatja. (*Dokumentumok...*, 1990, I. kötet 15.)

7. táblázat

	Középiskola	Polgári iskola	Elemi népiskola
Tanulók száma	52 349,0	83 577,0	1 096 048,0
Pedagógusok száma	3 504,0	4 088,0	26 017,0
Az egy pedagógusra jutó tanulók száma	14,9	20,4	42,1

A gimnáziumok főleg csak városokban, a polgári iskolák a nagyobb községekben is működtek, ezért a vidéki gyermekek nehezebben jutottak a „jobb” iskolatípusokba. Az 1942/43. tanévben például a 8. táblázatban látható módon oszlott meg települések szerint az egyes iskolatípusokba járó 10–14 éves tanulók száma és aránya. (Bara, 1946)

8. táblázat

	Gimnázium I–IV..	Polgári iskola I–IV.	Népiskola V–VIII..
Budapest	13 007,0	24 254,0	9150,0
	28,1%	52,2%	19,7%
Vidék	30 645,0	94 260,0	336 564,0
	6,5%	20,5%	73,0%
Együtt	43 652,0	118 514,0	345 714,0
	8,6%	23,3%	68,1%

Az általános iskola létrehozásával az egyenlőtlen feltételeket kívánták megszüntetni a II. világháború után.

Az általános iskola létrehozása

A második világháború után nagyon sok iskola vált romossá a harcok, a bombatámadások következtében. Számos iskolát hadikórháznak, katonai szálláshelynek használtak. A szertárak, felszerelések, könyvtárak, irattárak jelentős része is tönkrement. A vallás- és közoktatási minisztérium vezetése és felügyelete alá tartozó intézmények épületeiben és felszerelésében bekövetkezett kár több mint 470 millió aranypengő volt. (Dokumentumok..., 1990 I. kötet 10.)

Megfogyatkozott a pedagógusok száma is. A háború alatt sok tanítót, tanárt hívtak be katonai szolgálatra; közülük sokan meghaltak, fogságba estek, eltűntek. Az iskolai oktatás így nagyon nehéz körülmények között indult a háború után. Számos helyen a romok eltakarításával, tüzelő gyűjtésével indult a munka.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21-én Debrecenben ült össze és másnap megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány. A vallás- és közoktatási miniszter *Teleki Géza* lett, az egykori miniszterelnök, *Teleki Pál* fia. Még folytak a harcok az ország területén, amikor a minisztérium 1945. február 26-án debreceni székhelyéről intézkedett az 1944/45. rövidített iskolai év rendjéről. (Dokumentumok..., 1990 I. kötet 12.)

A minisztérium munkáját hatékonyan segítette az 1945-ben újjászervezett Országos Köznevelési Tanács. Elnöke *Szent-Györgyi Albert* lett. Tagjai között volt *Illyés Gyula*, *Kállai Gyula*, *Keresztury Dezső*, *Kodály Zoltán*, *Ortutay Gyula*, *Öveges József*, *Sík Sándor*, *Székfi Gyula*, *Veres Péter*. Augusztus 15-én megindult a Köznevelés című folyóirat, amely széleskörű publicisztikai lehetőséget biztosított a különböző pedagógiai elképzelések, javaslatok, viták számára. Ebben a folyóiratban jelentek meg a közoktatással kapcsolatos törvények, rendeletek is.

A minisztérium reformtervezete hat pontban foglalta össze a legfontosabb irányelveket. Ezek a következők: 1. A demokrácia alapelveinek érvényre juttatása. 2. Az életre való nevelés. 3. A köznevelés egységes elvekre építése. 4. A magyarság lelki igényeinek és a teljesebb emberség követelményeinek kielégítése. 5. A nőnevelés kérdéseinek rendezése. 6. Megtartani a köznevelésünkben mindazt, ami beváltnak tekinthető.

A szervezeti kérdésekről – többek között – a következőket írta a reformtervezet: „A népiskolai tagozatban csökkenteni kívánjuk az osztatlan tanítást (...) A tanyai gyerekek részére internátusokat létesítünk... Megvalósítjuk az egységes középiskolát, vagyis a 10–14 életévre a felsőbb népoktatást. Ennek az egységes középiskolának a tanárai főleg a mai polgári iskolák tanárai közül kerülnek ki. Továbbá a kisebb tanulókkal szívesen foglalkozó gimnáziumi tanárokból és azokból a népiskolai tanítókból, akik ilyen irányú tanfolyam elvégzésére vállalkoznak”. (Kovács, 1945)

E tájékoztató írás megjelenése után két héttel(!) Miklós Béla miniszterelnök aláírásával, 1945. augusztus 16-i keltezéssel már meg is jelent az ideiglenes kormány rendelete az általános iskola megszervezéséről, amely szerint „a népiskola I–VIII. és a gimnázium, illetőleg a polgári iskola I–IV. osztályai helyett «általános iskola» elnevezéssel új iskolát kell szervezni. Az általános iskola szervezetét, tanítási tervét és anyagát, rendtartását és azokat a szabályokat, amelyeknek megfelelően az általános iskolát megszervezni kell, továbbá az új iskolafajra való áttérés módozatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza. Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba; végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik”. (Az Ideiglenes..., 1945b)

Az előkészítésre, szervezésre a tanévkezdésig mindössze két hét állt rendelkezésre. Így érthető, hogy sok probléma adódott.

A részletes utasítás rendelkezése szerint „az általános iskolának az 1945/46. iskolai évben megnyíló I. osztályában az 1940: XX. t.c. alapján létrejött nyolcosztályos népiskola I. osztályának óraterve és tanterve alapján kell tanítani továbbra is.” Az általános iskola V. osztályában a 9. táblázatban látható óraszámok szerint indult meg a tanítás.

9. táblázat

Tantárgy	Heti óraszám
Hittan	2
Magyar nyelv és irodalom	6
Föld- és néprajz	3
Természeti ismeretek	3
Számtan	4
Rajz	2
Testgyakorlás	2
Ének	2
Mindennapi kérdések	1
Szabad foglalkozások	5
Összesen	30

A Szabad foglalkozások elnevezésű tantárgynak biztosított 5 órában mezőgazdasági, kertészeti, ipari gyakorlatokat, kézimunkát, háztartási gyakorlatokat, élő idegen nyelvet, latin nyelvet vagy zenét taníthattak.

Az általános iskola V. osztályára kidolgozott óraterv előrelépést jelentett a népiskola 1932. és 1940. évi óratervéhez képest (1., 2. táblázat), de a polgári iskola és a gimnázium I. osztályának az óratervéhez (5., 6. táblázat) viszonyítva szűkebb lehetőséget nyújtott.

Az általános iskola bevezetéséhez kiadott minisztériumi rendelet utasítása meghatározza az egyes tantárgyak célját és tömören a tanítás anyagát is. Nagyon óvatos a miniszteri utasítás a koedukáció bevezetésével kapcsolatosan is.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány intézkedik továbbá a nemzetiségi iskolák szervezéséről. Nemzetiségi népiskola megnyitását kell engedélyezni, ha az iskolába legalább 20 egy nemzetiséghez tartozó tanuló jelentkezik. (Az Ideiglenes..., 1945c; Lakos, 1945)

Sok ellenvélemény jelent meg az új iskolatípussal kapcsolatban. Tény azonban, hogy hosszú távon, a volt népiskolák felől nézve, előrelépést jelentett az általános iskola bevezetése. (Kállay, 1946; Kemény, 1945; Kiss, 1982)

Az általános iskolák létrehozásával párhuzamosan folyt az országban a közalkalmazottak igazolása: „az 1939. évi szeptember hó 1. napját követően tanúsított magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit”. A rendelet vonatkozott a pedagógusokra, köztük a felekezeti iskolák, intézmények alkalmazottaira is. A héttagú igazoló bizottságokban a pártok egy-egy képviselője, egy jogi képesítésű és egy olyan személy vett részt, aki az igazolásra kerülő közalkalmazott munkahelyén dolgozott. Az igazoló eljárások során a tanügyi tisztviselők és pedagógusok fél százalékát bocsátották el. (*Az Ideiglenes...*, 1945a)

Ezzel egyidejűleg fontosnak tartotta a minisztérium a pedagógusok demokratikus átképzését. Már 1945 nyarán megindultak Budapesten az első átképző tanfolyamok a tanítók, tanárok számára. E tanfolyamokat a szervezők össze akarták kapcsolni a tankönyvek revíziójával is. „Az előadók a hallgatókkal együtt az egyelőre még használatos legelterjedtebb történelmi és irodalmi tankönyvekben mindjárt rámutatnak azok jellemző hibáira, ferdítéseire, hiányosságaira és tájékoztatást adnak a helyes korrekcióra”. (*Dokumentumok*, 1990, I. kötet 131., 134.)

Megkezdődött a tankönyvek központi felülvizsgálata. Ezt a munkát az Országos Köznevelési Tanács Tankönyvi Bizottsága végezte, együttműködve a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetével. Az addig forgalomban levő 181 népiskolai tankönyvből 120 maradt, 61 tankönyvet utasítottak átdolgozásra, illetve újraírásra. Az Országos Köznevelési Tanács jelentése szerint az alsó- és középfokú oktatásban szükséges új könyvek kinyomtatásához mintegy 50–60 vagon papírra lett volna szükség. Ezt a háború utáni mostoha körülmények között nem tudták biztosítani. Az 1945/46. iskolai évtől kezdődően csak olyan tankönyveket volt szabad használni az iskolákban, amelyeket a kiadott rendeletnek megfelelően felülvizsgáltak. (*Dokumentumok...*, 1990 I. kötet 141–146.) Mindez azzal a következménnyel járt, hogy számos tantárgyat tankönyv nélkül tanítottak az újonnan induló általános iskolákban (és természetesen a többi iskolatípusban is). (*Kiss*, 1982)

Út az általános iskola teljessé válásához

Hosszú volt az út addig, míg a létrehozásáról 1945-ben megjelent miniszterelnöki rendelet nyomán az egész országban ténylegesen kiépült az általános iskola. Az egyik jelentős állomás az általános iskola nyolc osztályára kiterjedő, első, teljes tanterv megjelenése volt, 1946-ban.

E tanterv szerint az általános iskola feladata, hogy „a tanulót egységes, alapvető, nemzeti műveltséghez juttassa, mindenirányú továbbnevelésre és önévelésre képessé tegye és közösségi életünk tudatos és erkölcsös tagjává nevelje”. (*Tanterv...*, 1946)

Az egyes tantárgyak oktatására fordított órák számát a 10. táblázat mutatja.

A gimnáziummal és a polgári iskolával szemben nem szerepel a kötelező tantárgyak között az idegen nyelv. Csak az 1950-es általános iskolai tantervben jelenik meg mindenki számára kötelezően az idegen nyelv; a korábbi német helyett az orosz.

Módosult az 1945-ben kiadott V. osztályos tantervhez képest a választható tantárgyak és gyakorlatok köre. Ezekről a 11. táblázat ad tájékoztatást.

Új a választható tantárgyak sorában – az előző évi, V. osztályra vonatkozó rendelkezéshez viszonyítva – a gyorsírás, a mértani rajz és a kereskedelmi gyakorlatok. Az élő idegen nyelvek között az angol, a francia, a német, az olasz, az orosz nyelv és a nemzetiségi nyelv szerepel. (*Zátonyi*, 1992)

A szakos-ellátottság javítása érdekében a művelődési és közoktatási miniszter kormányrendeletet adott ki a szaktanítói tanfolyamok szervezésére. „Az 1947. év nyaratól kezdődően továbbképző tanfolyamokon lehetővé kell tenni az általános iskolában működő tanítók számára a szakrendszerű tanításra való képesítés megszerzését.” E bizonyítvány megszerzése után a tanítókat a „szaktanítók státuszába” kell sorolni. (*A magyar közlétsárság...*, 1947)

10. táblázat

<i>A tantárgy neve</i>	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>III.</i>	<i>IV.</i>	<i>V.</i>	<i>VI.</i>	<i>VII.</i>	<i>VIII.</i>
Hit- és erkölcsstan	2	2	2	2	2	2	2	2
Magyar nyelv és irodalom	10	11	13	14	6	6	5	5
Történelem	–	–	–	–	2	2	2	2
Föld- és néprajz	–	–	–	–	3	3	2	2
Az ember élete	–	–	–	–	–	–	2	2
Természetrajz	–	–	–	–	2	2	–	–
Természettan	–	–	–	–	–	–	3	–
Vegytan	–	–	–	–	–	–	–	3
Számolás és mérés	5	5	5	5	3	3	3	3
Rajzolás	–	2	2	2	2	2	2	2
Ének	2	2	2	2	2	2	2	2
Testnevelés	2	2	2	2	2	2	2	2
Szabad beszélgetés	–	–	–	–	1	1	1	1
Közös tárgyak óraszám	21	24	26	27	25	25	26	26
Választható tárgyak	–	–	–	–	6	6	6	6
Összesen	21	24	26	27	31	31	32	32

11. táblázat

<i>Választható tárgyak és gyakorlatok</i>	<i>V.</i>	<i>VI.</i>	<i>VII.</i>	<i>VIII.</i>
Gazdasági gyakorlatok	3	3	3	3
Műhelygyakorlatok	3	3	3	3
Kereskedelmi gyakorlatok, gyor. írás	3	3	3	3
Háztartási gyakorlatok	3	3	3	3
Élő idegen nyelv	3	3	3	3
Latin nyelv	4	4	4	4
Társas ének és zene	3	3	3	3
Mértani rajz	2	2	2	2

Mivel igen nagy volt a tanárhány, szükségessé vált a tanárképzés kiszélesítése is. 1945 előtt a tanárképzés a gimnáziumok számára a tudományegyetemeken, a polgári iskolák számára 1928 óta a szegedi Polgári Iskolai Tanárképzőben folyt. Első lépésként 1947-ben a szegedi főiskolát szervezték át pedagógiai főiskolává, majd Budapesten, 1948-ban Debrecenben és Pécsen létesült pedagógiai főiskola. A debreceni főiskolát 1949-ben Egerbe helyezték át, a budapestit pedig 1955-ben megszüntették, később a fővárosban 1976-ban indult újra az általános iskolai tanárképzés. 1962-től kezdődően tanárképző főiskolaként működtek tovább a főiskolák. További új főiskola nyílt 1962-ben Nyíregyházán, majd 1971-ben Szombathelyen is. (Simon, 1979)

A szaktanárhány azonban még hosszú ideig probléma maradt. Ugyanakkor „többlet” volt az általános iskolákban a tanítók számát tekintve. (*Dokumentumok...*, I. kötet. 119.) A felső tagozatban továbbra is nagy számban tanítottak tanítói képesítésű nevelők.

Az általános iskola létrehozását követő években súlyos problémát jelentett a tankönyvellátás is. Az 1947/48. iskolai évtől kezdődően valamennyi iskolában csak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kiadásában megjelent tankönyveket lehetett használni s e tekintetben (*VKM rendelet*, 1947) akkor következett be jelentős javulás, amikor a kormány határozata alapján 1949-ben létrehozták a Tankönyvkiadó Nemzeti Vállalatot, a mai Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. jogelődjét. A későbbiek során bővült a kiadó feladatköre, többek között a pedagógiai, szak módszertani könyvek és folyóiratok kiadásával.

Az általános iskolák létrehozása után pótolni kellett az elpusztult eszközöket, majd biztosítani a legelemibb felszereléseket. 1949-ben államosították a Calderoni Mű- és Tanszervállalat Rt.-ot, amely 1951-ben az Iskolai Taneszközök Gyára nevet vette fel, s ez a gyár lett a magyar taneszköz-ellátás alapvállalata. (*Pedagógiai Lexikon*, 1997)

Az általános iskola megalkotói régóta húzódoó, közoktatás-politikai probléma megoldására vállalkoztak. Az új iskolatípus megvalósítására akkor került sor, amikor a háború után az ország súlyos anyagi helyzetben volt. Az emberek többsége – az átélt borzalmak után – mégis nyitott volt az újrakezdésre, az alkotásra, az új feladatok megvalósítására. Ez ad magyarázatot arra, hogy a nagy nehézségek ellenére végül is néhány év alatt széles körben megvalósult, megszilárdult, elfogadottá vált az általános iskola.

Irodalom

- A magyar köztársaság... (1947): A magyar köztársaság kormányának 8930/1947. Korm. sz. rendelete az általános iskolai tanítók továbbképzése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 164.
- Angyal János (1945): Új iskola. *Köznevelés*, 5.
- Az általános iskolai... (1984): *Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. I–III. kötet.* OM–OPI, 1978. A fakultatív foglalkozások programja. MM–OPI, Budapest. 1984.
- Az Ideiglenes... (1945a): Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1080/1945. ME számú rendelete a közalkalmazottak igazolásáról. *Magyar Közlöny*, 1.
- Az Ideiglenes... (1945b): Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 6650/1945. ME sz. rendelete az általános iskola megszervezéséről. *Köznevelés*, 4.
- Az Ideiglenes... (1945c): Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 10 030/1945. ME sz. rendelete a nemzetiséghez tartozó tanulók nemzetiségi oktatása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 164.
- Bara György (1946): Régi és új iskolarendszerünk. *Köznevelés*, 1946. 6.
- Dokumentumok... (1990): *Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből. I–II. kötet.* (Összeállította: Kardos József és Kornidesz Mihály.) Tankönyvkiadó, Budapest. 1990., 688., 691. Pedagógiai Lexikon III., 484. Statisztikai tájékoztató. Alsófokú oktatás. 1992/93. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest. 1993., 17. Statisztikai tájékoztató. Középfokú oktatás. 1992/93. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest. 1993., 15.
- Dokumentumok... (1990): I. kötet 10.
- Dokumentumok... (1990): I. kötet 12.
- Dokumentumok... (1990): I. kötet 12.
- Dokumentumok... (1990): I. kötet 89.
- Dokumentumok... (1990): I. kötet 94.
- Dokumentumok... (1990): I. kötet 131., 134.
- Dokumentumok... (1990): I. kötet 52.
- Dokumentumok... (1990): I. kötet 141–146.
- Dokumentumok... (1990): I. kötet 119.
- Glatz Ferenc (1990): Konzervatív reform – kultúrpolitika. (Gróf Klebelsberg konzervatív reformeszméi.) Előszó és jegyzet. In: *Tudomány, kultúra, politika.* Európa Könyvkiadó, Budapest. 23., 195.
- Kállay István (1946): Az általános iskola a mérlegen. (Tanárok, tanítók véleménye az általános iskoláról.) *Köznevelés*, 6.
- Kemény Gábor (1945): Demokratikus iskolareform. *Embernevelés*, 1945. 1–2.
- Kiss Árpád (1982): Az általános iskola mint kultúrpolitikai probléma. *Köznevelés*, 12.
- Kiss Árpád: *Közoktatás és neveléstudomány.* (Szerkesztette: Horváth Márton és Simon Gyula.) Tankönyvkiadó, Budapest. 22–23.
- Klebelsberg Kuno (1990a): Falusi népiskoláink kiépítése. In: *Tudomány, kultúra, politika.* Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932). Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Glatz Ferenc. Európa Könyvkiadó, Budapest. 155–156.
- Klebelsberg Kuno (1990b): A nyolcosztályú népiskola (1926). – A nyolcosztályos népiskola (1928). In: *Tudomány, kultúra, politika.* Európa Könyvkiadó, Budapest. 264., 486.
- Kovács Máté (1945): Az új iskola reformtervezete. *Köznevelés*, 3.
- Kovács Gyuláné (1989): *Kultúra és politika Kornis Gyula közoktatáspolitikai tevékenységében.* A Hazafias Népfront Győr–Sopron Megyei Bizottsága és a Győr Megyei Lapkiadó Vállalat közös kiadása. Győr, 75.
- Lakos Endre (1945): Az új iskolatervezethez. *Köznevelés*, 5.
- Magyar Pedagógiai Lexikon. I–II. kötet. (1933) (Szerk.: Kemény Ferenc és társai.) Révai Irodalmi Intézet, Budapest. 1933–34.
- Németh László (1986): *Művelődéspolitikai írások.* Múzsák Kiadó, Budapest. 1986. 143–160.
- Pedagógiai Lexikon. I–IV. kötet.* (Szerk.: Nagy Sándor.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 1976–79., II: kötet 264.
- Pedagógiai Lexikon* (1997): I–IV. kötet. (Főszerkesztő: Báthory Zoltán és Falus Iván.) Keraban Kiadó, Budapest. II. kötet 557. III. kötet 81., 455.
- Pedagógiai Lexikon* (1979): *Pedagógiai Lexikon I–IV. kötet.* (Főszerk.: Nagy Sándor.) Akadémiai Kiadó, Budapest. III. kötet 439., IV. kötet 233. o.

Simon Gyula (1979): *A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története Magyarországon*. Tankönyvkiadó, Budapest. 78., 189–201.

Szijgyártó István: Nevelők az általános iskoláról. *Köznevelés*, 21.

Tanternv... (1932): *Tanternv és utasítások a népiskolák számára*. Kiad. a m. kir. vallás- és közokt.min. 2495/1932. eln. sz. rendeletével. Egyetemi Nyomda, Budapest.

Tanternv... (1938): *Tanternv a gimnázium és leánygimnázium számára*. Kiad. a m. kir. vallás és közokt. min. 1938. évi máj. 25-én kelt 109.646/1938 IX. sz. rendeletével. Egyetemi Nyomda, Budapest.

Tanternv... (1941): *Tanternv és útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 40. és óraternv melléklet.

Tanternv... (1946): *Tanternv az általános iskola számára*. Kiad. a m. vallás és közokt. min. 75.000/1946 VKM sz. rendeletével. Országos Köznevelési Tanács, Budapest.

VKM rendelet (1943): *A polgári fiúiskolai óraszám és tanítási anyag csökkentése tárgyában a m. kir. vallás- és közokt. min. 8525/1943 VKM sz. rendelete*. Hiv. Közl. 1943. 5. VKM rendelet (1945): *A m. vallás- és közoktatásügyi miniszter 37.000/1945. VKM. sz. rendelete az 1945/46. iskolai év megnyitásának és tanulmányi rendjének szabályozása tárgyában*. *Köznevelés*, 4.

VKM rendelet (1947): *A VKM 4340/1947. sz. rendelete az iskolai tankönyvek használatáról*. *Magyar Közlöny*, 139.

Zátonyi Sándor (1992): Az általános iskolai reformok tapasztalatai és tanulságai. *Új Pedagógiai Szemle*, 2.

Az Iskolakultúra könyveiből